

LIETUVOS RESPUBLIKOS VYRIAUSYBĖS KANCELIARIJA

**DARBO GRUPĖS PASIŪLYMAI
DĖL ŽVALGYBOS IR KRIMINALINĖS ŽVALGYBOS INSTITUCIJŲ VIDAUS IR
IŠORĖS KONTROLĖS MECHANIZMO TOBULINIMO**

2020 m. rugsėjo 29 d.

Vilnius

Ministro Pirmininko 2020 m. kovo 4 d. potvarkiu Nr. 47 „Dėl darbo grupės sudarymo“ buvo sudaryta darbo grupė (vadovas – Ministro Pirmininko patarėjas D. Matuiza), kuriai pavesta pateikti Lietuvos Respublikos Vyriausybei pasiūlymus dėl priemonių, stiprinančių žmogaus teisių apsaugos standartų laikymosi žvalgybos ir kriminalinės žvalgybos institucijų veikloje kontrolę ir didinančių žvalgybos ir kriminalinės žvalgybos institucijų vidaus ir išorės kontrolės mechanizmo efektyvumą¹.

Darbo grupė, atsižvelgdama į Seimo kontrolieriaus rekomendacijas², įvertinusi šiuo metu galiojančio reguliavimo trūkumus, taip pat išanalizavusi susiklosčiusią praktiką, Europos Žmogaus Teisių Teismo formuojamus standartus, teikia apibendrintas teisinio reguliavimo gaires, kurių pagrindu siūlo tobulinti žvalgybos ir kriminalinės žvalgybos institucijų veiklos kontrolės mechanizmą.

I. Dėl nepriklausomo žvalgybos ir kriminalinės žvalgybos institucijų veiklos kontrolės subjekto poreikio ir galimo modelio

Žvalgybos institucijų (Valstybės saugumo departamento ir Antrojo operatyvinių tarnybų departamento prie Krašto apsaugos ministerijos) veiklos kontrolės pagrindus ir būdus nustato **Lietuvos Respublikos žvalgybos įstatymas**³. Žvalgybos institucijų veiklos kontrolės subjektai yra **Valstybės gynimo taryba** (įstatymo 20 str.), kuri pagal įstatymą taip pat koordinuoja žvalgybos institucijų veiklą (įstatymo 19 str.), **Seimo Nacionalinio saugumo ir gynybos komitetas** (parlamentinė kontrolė) (įstatymo 21 str.), **Vyriausybė** (vyriausybė kontrolė) (įstatymo 22 str.), **Seimo kontrolieriai** (įstatymo 23 str.), **žvalgybos institucijos vadovas** (vidaus kontrolė) (įstatymo 24 str.), **teismai** (teisėtumo kontrolė) (įstatymo 13 str.).

Kriminalinės žvalgybos institucijų veiklos kontrolės subjektai pagal **Lietuvos Respublikos kriminalinės žvalgybos įstatymą**⁴ yra kriminalinės žvalgybos pagrindinių institucijų **vadovai** (vidaus kontrolė) (įstatymo 21 str.), **prokurorai ir teismai** (teisėtumo kontrolė) (įstatymo 9–15, 22 str.), **Vyriausybė** (vyriausybė kontrolė) (įstatymo 23 str.), **Seimo Nacionalinio**

¹ Organizuoti 6 darbo grupės posėdžiai (2020 m. gegužės 4 d., protokolas Nr. LV-205; 2020 m. gegužės 14 d., protokolas Nr. LV-238; 2020 m. gegužės 25 d., protokolas Nr. LV-239; 2020 m. birželio 18 d., protokolas Nr. LV-296; 2020 m. birželio 23 d., protokolas Nr. LV-305; 2020 m. birželio 30 d., protokolas Nr. LV-318).

² Seimo kontrolieriaus 2019 m. gruodžio 20 d. pažyma-ataskaita Nr. 4D-2018/1-897/2RN-3S dėl skundo prieš Lietuvos Respublikos valstybės saugumo departamentą ir dėl žmogaus teisių problemų Lietuvos Respublikos valstybės saugumo departamente.

³ 2000 m. liepos 17 d. Lietuvos Respublikos žvalgybos įstatymas Nr. VIII-1861 (2012 spalio 17 d. įstatymo Nr. XI-2289 redakcija).

⁴ 2012 m. spalio 2 d. Lietuvos Respublikos kriminalinės žvalgybos įstatymas Nr. XI-2234.

saugumo ir gynybos komitetas, Seimo Kriminalinės žvalgybos kontrolės komisija⁵ (parlamentinė kontrolė) (įstatymo 24 str.).

Taigi įstatymai numato **vidinę ir išorinę** žvalgybos ir kriminalinės žvalgybos subjektų veiklos kontrolę. Išvardytų rūšių kontrolė skirta atitinkamiems uždaviniams įgyvendinti ir kiekviena iš jų taikoma tik įstatymuose apibrėžtais atvejais ir tikslais, o atskiri žmogaus teisių ir laisvių apsaugos aspektai patenka į kiekvienos iš jų veikimo sritį.

Darbo grupė, nagrinėdama klausimus **dėl institucijos, kuri veiksmingai galėtų patikrinti bet kurias klaidas, kurios galėjo būti padarytos atliekant žvalgybos ir kriminalinės žvalgybos veiksmus**, apibendrina:

1) kontrolės institucijų steigimo konstituciniai pagrindai įtvirtinti **Lietuvos Respublikos Konstitucijos 73 straipsnyje**. Jame *expressis verbis* numatytas Seimo kontrolieriaus institutas ir kompetencija – tirti piliečių skundus dėl valstybės ir savivaldybių pareigūnų (išskyrus teisėjus) piktnaudžiavimo ir biurokratizmo. Konkrečius Seimo kontrolierių įgaliojimus pavesta nustatyti įstatymu. Konstitucijos 73 straipsnyje tiesiogiai įtvirtinta tik Seimo kontrolieriaus teisė siūlyti teismui kaltus pareigūnus atleisti iš pareigų;

2) Seimo kontrolierių veiklos teisinius pagrindus ir įgaliojimus, taip pat Seimo kontrolierių įstaigos organizacinę struktūrą nustato **Lietuvos Respublikos Seimo kontrolierių įstatymas**⁶;

3) pagal Seimo kontrolierių įstatymą, Seimas skiria **du Seimo kontrolierius** – vieną Seimo kontrolierių valstybės institucijų ir įstaigų pareigūnų veiklai tirti ir vieną Seimo kontrolierių savivaldybių institucijų ir įstaigų pareigūnų veiklai tirti;

4) pagal Konstitucijos 73 straipsnį, **Seimo kontrolieriams** priskirtini nagrinėti skundai **dėl visų valstybės ir savivaldybių pareigūnų, išskyrus teisėjus**, piktnaudžiavimo ir biurokratizmo. Beje, Seimo kontrolierių įstatymas plačiau apibrėžia Seimo kontrolierių kompetenciją. Šio įstatymo 12 straipsnio 1 dalyje nustatyta, kad Seimo kontrolieriai tiria pareiškėjų skundus dėl pareigūnų piktnaudžiavimo, biurokratizmo **ar kitaip pažeidžiamų žmogaus teisių ir laisvių viešojo administravimo srityje**.

Su žvalgybos institucijų veikla susijusi Seimo kontrolierių kompetencija Seimo kontrolierių įstatyme apibrėžiama netiesiogiai (įstatymo 11 straipsnyje nustatytas metų veiklos ataskaitos dalies, susijusios su žvalgybos institucijų veikla, pateikimas ir nagrinėjimas Seimo komitete). Tačiau Žvalgybos įstatymo 23 straipsnyje **tiesiogiai** įtvirtinta, kad **Seimo kontrolieriams yra priskirta tirti ir nagrinėti skundus dėl žvalgybos pareigūnų veiksmų, pažeidžiančių žmogaus teises ar laisves, vykdant žvalgybą ir kontržvalgybą**.

Priešingai nei Žvalgybos įstatyme, kriminalinės žvalgybos teisinius pagrindus ir principus reguliuojančiame **Kriminalinės žvalgybos įstatyme Seimo kontrolierių kompetencija greta kitų veiklos kontrolės subjektų neįtvirtinta**;

5) nuo 2018 m. sausio 1 d.⁷ Seimo kontrolierių įstaiga tapo **nacionaline žmogaus teisių institucija**, įgaliota *inter alia* inicijuoti tyrimus dėl esminių žmogaus teisių problemų (Seimo kontrolierių įstatymo 19² str.);

⁵ Parlamentinės kontrolės komisija negauna iš specialiųjų tarnybų surinktos informacijos, todėl yra labiau formali. Gutauskas A. Kriminalinė žvalgyba ir privatus žmogaus gyvenimas. Teisė. 2019, Vol. 113, p. 8-26.

⁶ 1998 m. gruodžio 3 d. Lietuvos Respublikos Seimo kontrolierių įstatymas Nr. VIII-950 (2004 m. lapkričio 4 d. įstatymo Nr. IX-2544 redakcija).

⁷ Įsigaliojus 2017 m. gruodžio 7 d. priimtam Lietuvos Respublikos Seimo kontrolierių įstatymo Nr. VIII-950 3, 19, 191 straipsnių pakeitimui ir įstatymo papildymo 192 straipsniu įstatymui Nr. XIII-858.

6) Seimo kontrolieriams priskirtini platūs įgaliojimai (Seimo kontrolierių įstatymo 19 str.). Pagal įstatymą, jie **gali atlikti tyrimą skundo pagrindu ar savo iniciatyva**. Ir nors Seimo kontrolierių priimti **sprendimai yra rekomendacinio pobūdžio**, taigi nepriskirtini administracinių teismų kompetencijai⁸, vadovaujantis Seimo kontrolierių įstatymo 20 straipsnio 3 dalimi, Seimo kontrolieriaus siūlymą (rekomendaciją) **privalo nagrinėti** institucija ir įstaiga ar pareigūnas, kuriems toks siūlymas (rekomendacija) adresuojamas (adresuojama), ir apie nagrinėjimo rezultatus informuoti Seimo kontrolierių;

7) Seimo kontrolierius pagal Seimo kontrolierių įstatymo 19 straipsnį turi teisę informuoti Seimą, Vyriausybę ir kitas valstybės institucijas ir įstaigas apie šiurkščius įstatymų pažeidimus arba įstatymų ar kitų teisės aktų trūkumus, prieštaravimus ar spragas, taip pat siūlyti Seimui, Vyriausybei, kitoms valstybės ar savivaldybių institucijoms ir įstaigoms, kad būtų pakeisti įstatymai ar kiti norminiai teisės aktai, varžantys žmogaus teises ir laisves; pranešti Seimui, Respublikos Prezidentui ar Ministrui Pirmininkui apie ministrų ar kitų Seimui, Respublikos Prezidentui ar Vyriausybei atskaitingų pareigūnų padarytus pažeidimus. Taigi nurodytos valstybės ir kitos institucijos, gavusios Seimo kontrolieriaus informaciją, turi imtis atitinkamų priemonių ir pagal kompetenciją atlikti joms būdingus veiksmus, taip pat veiksmus kontrolės srityje, siekiant užtikrinti žmogaus teisių ir laisvių apsaugą, šalinti nustatytus pažeidimus ir teisės aktų trūkumus.

IŠVADOS:

1. Darbo grupei apsvarsčius dėl nepriklausomo atskiros žvalgybos ir kriminalinės žvalgybos institucijų veiklos kontrolės subjekto poreikio (darbo grupė diskutavo dėl Žvalgybos kontrolieriaus įstaigos steigimo tikslingumo⁹) ir įvertinus tai, kad **pagal galiojantį teisinį reguliavimą Seimo kontrolieriams jau dabar yra priskirti įgaliojimai tirti ir nagrinėti galimus žmogaus teisių ir laisvių pažeidimus žvalgybos ir kriminalinės žvalgybos subjektams vykdant veiklą, kurti visiškai naują instituciją tokiai funkcijai atlikti netikslinga**. Seimo kontrolierių įstatyme galėtų būti įtvirtinta konkreti nuostata, kad Seimo kontrolierius valstybės institucijų ir įstaigų pareigūnų veiklai tirti taip pat nagrinėja skundus dėl žvalgybos pareigūnų veiksmų, pažeidžiančių žmogaus teises ar laisves, vykdant žvalgybą ir kontržvalgybą.

2. Siekiant stiprinti žmogaus teisių ir laisvių apsaugos garantijas, siūlytina **suteikti papildomus įgaliojimus Seimo kontrolierių įstaigai, kaip nepriklausomai nacionalinei žmogaus teisių institucijai, atlikti nepertraukiamą ir sistemine žmogaus teisių būklės stebėseną ir prižiūrėti žvalgybos informacijos ir jos rinkimo metodų naudojimo bei kitos veiklos teisėtumą, pagrindinių žmogaus teisių įgyvendinimą žvalgybos institucijų veikloje¹⁰**, taip pat turėtų būti įtvirtinta Seimo kontrolieriaus teisė informuoti Seimo komitetą, atliekantį žvalgybos institucijų parlamentinę kontrolę, apie įstatymų pažeidimus, įstatymų ar kitų teisės aktų trūkumus, nustatytus tiriant žvalgybos institucijų veiklą, taip pat tiriant ar nagrinėjant skundus dėl žvalgybos pareigūnų veiksmų. **Šioms funkcijoms atlikti nesiūloma skirti atskiros (papildomo) Seimo kontrolieriaus¹¹**, tačiau, siekiant stiprinti analitinės funkcijas ir išvengti kontrolės veiksmų fragmentiškumo bei sudaryti sąlygas aktyviai vykdyti kontrolės veiksmus, Seimo kontrolierių

⁸ Nustatyta Lietuvos Respublikos administracinių bylų teisenos įstatymo 18 straipsnio 2 dalyje.

⁹ Valstybės saugumo departamentas diskusijai pateikė Lietuvos Respublikos žvalgybos kontrolieriaus įstatymo ir Lietuvos Respublikos žvalgybos įstatymo pakeitimo įstatymo projektus.

¹⁰ Svarstytas pasiūlymas papildyti Seimo kontrolierių įstatymo 3 straipsnį ir papildyti jame numatytus Seimo kontrolierių veiklos tikslus: „**4) gerinti žmogaus teisių apsaugą, siekiant apginti žmogaus teises ir laisves nuo galimo žvalgybos pareigūnų piktnaudžiavimo.**“

¹¹ Sprendžiant dėl atskiros (papildomo) Seimo kontrolieriaus žvalgybos pareigūnų veiklai tirti poreikio, išklausa darbo grupės posėdyje dalyvavusių Seimo kontrolierių įstaigos atstovų nuomonė, į kurią atsižvelgiant atskiros (papildomo) Seimo kontrolieriaus siūloma neskirti.

įstaigai turėtų būti numatytas papildomas finansavimas, prireikus užtikrintos kitos siūlomai funkcijai atlikti reikalingos sąlygos ir priemonės.

3. Žvalgybos institucijų veiklos teisėtumo ir pagrindinių žmogaus teisių įgyvendinimo žvalgybos institucijų veikloje priežiūrą vykdysiančiam Seimo kontrolieriui turėtų būti taikomi papildomi reikalavimai ir numatyta, kad jis taip pat turėtų **atitiktį teisės aktų reikalavimus leidimui dirbti ar susipažinti su įslaptinta informacija, žymima slaptumo žyma „Visiškai slaptai“**¹².

4. Svarstyti pasiūlymas **Kriminalinės žvalgybos įstatyme aiškiai nurodyti, kad dėl galimų teisių pažeidimų vykdant kriminalinę žvalgybą asmuo gali pateikti skundą Seimo kontrolieriui** (kaip nustatyta Žvalgybos įstatyme¹³). Pažymėtina, kad darbo grupės narių – kriminalinės žvalgybos institucijų atstovų nuomone, toks įstatymo papildymas netikslingas, nes galėtų kilti neaiškumų, kokiais atvejais asmeniui kreiptis į Seimo kontrolierių, o kokiais į teismą. Be to, minėti darbo grupės nariai argumentavo, kad sukurtas kriminalinės žvalgybos kontrolės mechanizmas yra pakankamas žmogaus teisėms ir kriminalinės žvalgybos subjektų veiklos teisėtumui užtikrinti (kriminalinės žvalgybos veiklos priežiūros ir kontrolės mechanizmai yra reglamentuoti, sukurta efektyvi trijų lygmenų kontrolės sistema: vidaus kontrolės – kriminalinės žvalgybos subjekto, kuris vertina veiksmų atlikimo būtinumą ir faktinį jų sankcionavimo pagrindą, išorinė prokuroro ir išorinė teismo). Tačiau teisės praktikai Seimo kontrolierių atstovai kaip galimas kliūtis įvardijo tai, kad **nesant konkrečių nuostatų Kriminalinės žvalgybos įstatyme, Seimo kontrolierių galimybės vertinti kriminalinės žvalgybos pareigūnų veiksmus žmogaus teisių ir laisvių užtikrinimo kontekste lieka ribotos ir daugiau deklaratyvios**, pavyzdžiui, taikant sistemiškai, vadovaujantis Specialiųjų tyrimų tarnybos įstatymo 25 straipsnio 2 dalimi, kurioje nustatyta, kad valstybės institucijoms ir įstaigoms <....> draudžiama kištis į pareigūnų vykdomą kriminalinę žvalgybą ar kitą tarnybinę veiklą (Specialiųjų tyrimų tarnybos atstovai nepritarė Seimo kontrolierių įstaigos atstovų nuomonei, kad Specialiųjų tyrimų tarnybos įstatymas riboja šios tarnybos kontrolės, įskaitant Seimo kontrolieriaus, galimybes). Advokatų tarybos atstovas šiame kontekste pažymėjo, kad sankcionavimo procese dalyvaujantys teismai ir prokurorai realiai neturi galimybių patikrinti, ar jiems kriminalinės žvalgybos subjektų pateikta informacija yra tikra¹⁴, atkreipė dėmesį į tai, kad kriminalinę žvalgybą vykdantys padaliniai nėra atskiri kriminalinės

¹² Svarstyti pasiūlymai papildyti Seimo kontrolierių įstatymo 6 straipsnį šia 2 dalimi: „**2. Seimo kontrolieriui žvalgybos pareigūnų veiklai tirti taikomi šio straipsnio 1 dalyje nustatyti reikalavimai, taip pat reikalavimas atitiktį teisės aktų reikalavimus leidimui dirbti ar susipažinti su įslaptinta informacija, žymima slaptumo žyma „Visiškai slaptai“**, 9 straipsnio 1 dalį papildyti šiuo 7 punktu: „**7) netenka teisės dirbti ar susipažinti su įslaptinta informacija, jei toks reikalavimas buvo nustatytas.**“

¹³ Žvalgybos įstatymo 23 str. nustatyta, kad „skundus dėl žvalgybos pareigūnų veiksmų, pažeidžiančių žmogaus teises ar laisves, vykdant žvalgybą ir kontržvalgybą, tiria ir nagrinėja Lietuvos Respublikos Seimo kontrolieriai Lietuvos Respublikos Seimo kontrolierių įstatymo nustatyta tvarka“, Žvalgybos įstatymo 16¹ str. 5 d., kuri įsigalioja 2020 m. spalio 1 d. – „žvalgybos institucijų veiksmai ar neveikimas, susiję su asmens duomenų tvarkymu nacionalinio saugumo ar gynybos tikslais galimai pažeidžiant šio įstatymo ar Asmens duomenų, tvarkomų teisėsaugos ar nacionalinio saugumo tikslais, įstatymo nuostatas, gali būti skundžiami teismui Lietuvos Respublikos administracinių bylų teisenos įstatymo nustatyta tvarka, taip pat asmuo turi teisę kreiptis į Seimo kontrolierių Lietuvos Respublikos Seimo kontrolierių įstatymo nustatyta tvarka“.

¹⁴ Nurodė šiuos teismų praktikos pavyzdžius: Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2015 m. lapkričio 26 d. nutartis baudžiamojoje byloje 2K-7-266-942/2015; Lietuvos apeliacinio teismo 2018-03-26 nuosprendis byloje Nr. 1A-32-495/2018).

žvalgybos pagrindinių institucijų subjektai, todėl šių institucijų vidinė savikontrolė objektyviai nelaikytina pakankama, o kriminalinės žvalgybos subjektų kontrolės sistema – efektyvia¹⁵.

II. Dėl kriminalinės žvalgybos ir žvalgybos institucijų veiklos kontrolės žmogaus teisių apsaugos aspektu teisinio reguliavimo tobulinimo

Pagal Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo jurisprudenciją **žmogaus teisė į privatumą nėra absoliuti**; asmuo, darydamas nusikalstamas ar kitas priešingas teisei veikas, neturi ir negali tikėtis, kad jo privatus gyvenimas bus saugomas lygiai taip pat kaip ir asmenų, kurie nepažeidžia įstatymų; žmogaus privataus gyvenimo apsaugos ribų nelieka tada, kai jis savo veiksmais nusikalstamai ar kitaip neteisėtai pažeidžia teisės saugomus interesus, daro žalą atskiriems asmenims, visuomenei ir valstybei; kiekvienas asmuo, pažeisdamas įstatymuose nustatytus draudimus, supranta, kad sukels atitinkamą valstybės teisėsaugos institucijų reakciją, suvokia, kad už padarytą nusikaltimą valstybės jam taikomos priemonės bus griežtos, jomis bus koreguojamas, trukdomas ar stabdomas jo neteisėtas elgesys (Konstitucinio Teismo 2000 m. gegužės 8 d., 2003 m. kovo 24 d., 2004 m. gruodžio 29 d. nutarimai).

Reikalavimai gerbti asmens teisę į privatų gyvenimą nustatyti Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos (toliau – Konvencija) 8 straipsnyje. Ši teisė nėra absoliuti, tačiau vidaus teisė turi būti preciziškai aiški, kad suteiktų individams aiškų supratimą, kokiomis aplinkybėmis ir sąlygomis pareigūnai turės galimybę taikyti jiems privatų gyvenimą ribojančias priemones (*Kopp prieš Šveicariją*, 1998 m. kovo 25 d.).

Žvalgybos ir kriminalinės žvalgybos veikla neišvengiamai susijusi su skverbimusi į žmogaus privatų gyvenimą. Taigi darbo grupė, siūlydama teisinio reguliavimo priemones, kėlė sau tikslą ieškoti **teisingo balanso** tarp nacionalinio, visuomenės saugumo interesų, nusikalstamumo užkardymo ir asmens privataus gyvenimo apsaugos, nesuabsoliutinant nė vienos iš šių konstitucinių vertybių.

1. Dėl žvalgybos metodų taikymo ir žvalgybos informacijos tvarkymo

Žvalgybos metodai yra viena iš priemonių, kurią taikant renkama žvalgybos informacija. Šiuo metu galiojančioje Žvalgybos įstatymo 12 straipsnio redakcijoje nustatyta, kad žvalgybos metodus, jų taikymo tvarką, terminus ir sąlygas nustato Vyriausybė.

Atsižvelgiant į Seimo kontrolierių rekomendaciją nustatyti maksimalius žvalgybos metodų taikymo terminus, minėtoje normoje siūloma atsisakyti bendro pobūdžio nuostatos, kad terminus žvalgybos metodams nustato Vyriausybė. Darbo grupės manymu, konkrečius terminus, tvirtinant žvalgybos institucijai pavedamas žvalgybos užduotis pagal Valstybės gynimo tarybos patvirtintus žvalgybos informacijos poreikius ir prioritetus¹⁶, turėtų nustatyti krašto apsaugos ministras ir Valstybės saugumo departamento direktorius. Siūlomi Žvalgybos įstatymo 12 straipsnio pakeitimai¹⁷ sąlygotų, kad **žvalgybos metodų trukmė būtų tiesiogiai susieta su konkrečia**

¹⁵ Advokatų tarybos atstovo nuomone, nepakankamą teisminę kontrolę rodo ir kriminalinės žvalgybos veiksmų sankcionavimo praktika, kuomet, remiantis Nacionalinės teismų administracijos duomenimis, teismai sankcionuoja virš 99,5 proc. visų teikimų.

¹⁶ Lietuvos Respublikos valstybės gynimo tarybos įstatymo 4 str. 1 d. 11 p., Žvalgybos įstatymo 10 str. 1 d. nustatyta, kad žvalgyba ir kontržvalgyba vykdoma vadovaujantis Valstybės gynimo tarybos patvirtintais žvalgybos informacijos poreikiais ir prioritetais, žvalgybos užduočių pagrindu.

¹⁷ Svarstytas pasiūlymas pakeisti 12 straipsnį ir jį išdėstyti taip:

„12 straipsnis. Žvalgybos informacijos rinkimas taikant žvalgybos metodus

1. Žvalgybos metodus, jų taikymo tvarką, ~~terminus~~ ir sąlygas nustato Vyriausybė.

žvalgybos užduotimi. Žvalgybos metodai negalėtų būti taikomi ilgiau nei žvalgybos institucijos vadovo patvirtinta žvalgybos užduotis, kuri nustatoma atsižvelgiant į Valstybės gynybos tarybos patvirtintus žvalgybos informacijos poreikius ir prioritetus.

Žvalgybos informacija tvarkoma vadovaujantis Lietuvos Respublikos valstybės ir tarnybos paslapčių įstatymu, kuris reglamentuoja įslaptintos informacijos administravimą, apimančį procedūras, taikomas įslaptintos informacijos naikinimui. Pagal Žvalgybos įstatymo 16 straipsnį, reglamentuojantį žvalgybos informacijos tvarkymą, žvalgybos institucijos žvalgybos informaciją tvarko tik šio įstatymo nustatytais tikslais ir tik įgyvendindamos joms pavestus uždavinius (16 str. 1 d.), žvalgybos informacija tvarkoma žvalgybos institucijos vadovo nustatyta tvarka (16 str. 4 d.). Pažymėtina tai, kad 2020 m. birželio 30 d. priimtu įstatymu¹⁸ Žvalgybos įstatymas papildytas 16¹ straipsniu, įsigaliosiančiu 2020 m. spalio 1 d., kuris išsamiai reglamentuoja žvalgybos institucijų, vykdančių šiame įstatyme numatytą veiklą, renkamų asmens duomenų tvarkymą nacionalinio saugumo ar gynybos tikslais. Atsižvelgiant į Seimo kontrolieriaus rekomendaciją nustatyti surinktos informacijos naikinimo sąlygas, darbo grupėje svarstytas pasiūlymas¹⁹ pakeisti Žvalgybos įstatymo 16 straipsnio 4 dalį – patikslinti, kad **žvalgybos informacija tvarkoma vadovaujantis Valstybės ir tarnybos paslapčių įstatymu ir tik tiek, kiek to reikia žvalgybos užduotims vykdyti.**

Siūlomi pakeitimai dėl žvalgybos metodų taikymo terminų ir žvalgybos informacijos tvarkymo sudarytų teisines prielaidas sustiprinti žvalgybos institucijoje taikomus vidaus kontrolės mechanizmus, siekiant užtikrinti maksimalius asmens teisių apsaugos standartus. Žvalgybos institucijos vadovas, peržiūrėdamas institucijai priskirtas užduotis, kartu būtų atsakingas už taikomų žvalgybos informacijos rinkimo priemonių – žvalgybos metodų proporcingumo siekiamam tikslui įvertinimą. Metodų taikymas turėtų būti nutrauktas iš karto, kai tik jo taikymo tikslas pasiektas, arba gali būti pasiektas taikant kitą, mažiau asmens privatumą ribojantį, žvalgybos metodą.

Šiame kontekste paminėtina, kad *Kennedy prieš Jungtinę Karalystę*, 2010 m. byloje Europos Žmogaus Teisių Teismas pažymėjo, kad slapto veiksmų trukmė priklauso nuo atliekamo tyrimo sudėtingumo ir trukmės ir, kai egzistuoja adekvatūs saugikliai, nėra neprotinga palikti šį klausimą spręsti atitinkamoms institucijoms.

Kartu siūloma patikslinti bendruosius žvalgybos institucijų veiklos kontrolės principus ir greta jau numatytų žvalgybos institucijos vadovo funkcijų žvalgybos institucijų vidaus kontrolę reglamentuojančiame Žvalgybos įstatymo 24 straipsnyje įtvirtinti pareigą **paskirti atsakingus žvalgybos pareigūnus, kurie, tikrindami ir vertindami žvalgybos institucijos veiklą, atliktų vertinimą, kaip institucijoje laikomasi žmogaus teisių apsaugos standartų**²⁰.

2. Krašto apsaugos ministras ir Valstybės saugumo departamento direktorius, vadovaudamiesi Valstybės gynybos tarybos patvirtintais žvalgybos informacijos poreikiais ir prioritetais, tvirtindami konkrečias žvalgybos užduotis, nustato žvalgybos metodus, kurie gali būti taikomi vykdant šias žvalgybos užduotis.

3. Žvalgybos metodai negali būti taikomi ilgiau negu patvirtinta žvalgybos užduotis.“

¹⁸ 2020 m. birželio 30 d. priimtas Lietuvos Respublikos žvalgybos įstatymo Nr. VIII-1861 14, 16 straipsnių pakeitimo ir Įstatymo papildymo 16¹ straipsniu įstatymas Nr. XIII-3254.

¹⁹ Svarstytas pasiūlymas pakeisti Žvalgybos įstatymo 16 straipsnio 4 dalį ir ją išdėstyti taip: „4. Žvalgybos informacija tvarkoma žvalgybos institucijos vadovo nustatyta tvarka ir saugoma vadovaujantis Lietuvos Respublikos valstybės ir tarnybos paslapčių įstatymu tiek, kiek to reikia krašto apsaugos ministro ir Valstybės saugumo departamento patvirtintoms žvalgybos užduotims vykdyti.“

²⁰ Svarstytas pasiūlymas pakeisti Žvalgybos įstatymo 24 straipsnio 1 dalį ir šią dalį išdėstyti taip:

IŠVADOS:

1. Žvalgybos metodų taikymo trukmė tiesiogiai sietina su konkrečia žvalgybos užduotimi, kurią atitinkamai nustato krašto apsaugos ministras ir Valstybės saugumo departamento direktorius, vadovaudamiesi Valstybės gynybos tarybos patvirtintais žvalgybos informacijos poreikiais ir prioritetais ir tvirtindami konkrečias žvalgybos užduotis. Žvalgybos metodai negali būti taikomi ilgiau negu patvirtinta žvalgybos užduotis. Žvalgybos informacija tvarkoma vadovaujantis Valstybės ir tarnybos paslapčių įstatymu.

2. Siekiant stiprinti žvalgybos institucijoje taikomą vidaus kontrolę, Žvalgybos įstatyme siūlytina įtvirtinti pareigą paskirti atsakingus žvalgybos pareigūnus, kurie, tikrindami ir vertindami žvalgybos institucijos veiklą, vertintų, kaip institucijoje yra laikomasi žmogaus teisių apsaugos standartų.

2. Dėl galimybės asmenims veiksmingai ginti teises teisme

Žvalgybos įstatymo 16¹ straipsnis²¹, kuris įsigalios 2020 m. spalio 1 d., išsamiai reglamentavo žvalgybos institucijų, vykdančių šiame įstatyme numatytą veiklą, renkamų asmens duomenų tvarkymą nacionalinio saugumo ar gynybos tikslais. Šio straipsnio 5 dalyje nustatyta, kad Žvalgybos institucijų veiksmai ar neveikimas, susiję su asmens duomenų tvarkymu nacionalinio saugumo ar gynybos tikslais galimai pažeidžiant įstatymų nuostatas, **gali būti skundžiami teismui Lietuvos Respublikos administracinių bylų teisenos įstatymo nustatyta tvarka**, taip pat asmuo turi teisę kreiptis į Seimo kontrolierių Lietuvos Respublikos Seimo kontrolierių įstatymo nustatyta tvarka.

Pagal Kriminalinės žvalgybos įstatymo 5 straipsnio 9 dalį, „asmuo, manantis, kad kriminalinės žvalgybos subjektų veiksmai pažeidė jo teises ir laisves, **gali apskųsti šiuos veiksmus kriminalinės žvalgybos pagrindinės institucijos vadovui**, o šio įstatymo 22 straipsnio 1 dalyje numatytais atvejais – **prokurorui**. Asmuo, nesutinkantis su kriminalinės žvalgybos pagrindinės institucijos vadovo arba prokuroro sprendimu, gali per 20 darbo dienų nuo sprendimo gavimo dienos paduoti skundą **apygardos teismo pirmininkui ar jo įgaliotam teisėjui**. Šie skundai turi būti išnagrinėti ne vėliau kaip per 20 darbo dienų nuo skundo gavimo dienos. Apygardos teismo pirmininko ar jo įgalioto teisėjo sprendimas yra galutinis ir neskundžiamas.“²².

Pagal Kriminalinės žvalgybos įstatymo 5 straipsnio 8 dalį, jeigu įgyvendinant kriminalinės žvalgybos kontrolę nustatoma, kad kriminalinės žvalgybos metu buvo pažeistos žmogaus teisės ir

„1. Siekdamas užtikrinti žvalgybos institucijos veiklos teisėtumą, ekonomiškumą, efektyvumą, rezultatyvumą ir skaidrumą, **žmogaus teisių apsaugos standartų laikymąsi** žvalgybos institucijos vadovas, organizuodamas žvalgybos institucijos vidaus kontrolę vadovaujamoje institucijoje:

1) steigia sau tiesiogiai pavaldžius kontrolės padalinius **ar paskiria atsakingus žvalgybos pareigūnus**, kurie, tikrindami ir vertindami žvalgybos institucijos veiklą, atlieka veiklos, valdymo, atitikties, **žmogaus teisių apsaugos standartų laikymosi**, informacinių sistemų ir kitus įvertinimus;

2) nustato valstybės biudžeto ir kitų lėšų, skirtų žvalgybos metodams taikyti, panaudojimo tvarką ir pagal savo kompetenciją leidžia kitus vidaus teisės aktus, reglamentuojančius vidaus kontrolę.“

²¹ 2020 m. birželio 30 d. priimtas Lietuvos Respublikos žvalgybos įstatymo Nr. VIII-1861 14, 16 straipsnių pakeitimo ir Įstatymo papildymo 16¹ straipsniu įstatymas Nr. XIII-3254.

²² Ta aplinkybė, kad apygardos teismo pirmininko ar jo įgalioto teisėjo sprendimas yra galutinis ir neskundžiamas, pažeidžia teisę į teisingą teismą, apeliacinis procesas turi būti užtikrintas ir taikomos Konvencijos 6 str. garantijos, susijusios *inter alia* su veiksminga asmens teise kreiptis į teismą dėl savo civilinių teisių ir pareigų apeliacine tvarka (*EŽTT Didžiosios kolegijos 2009-02-18 sprendimo byloje Andrejeva prieš Latviją, peticijos Nr. 55707/00, 97 p.*) (Advokatų tarybos atstovo prof. R. Drakšo pastaba).

laisvės²³, apie tai informuojamas **kriminalinės žvalgybos pagrindinės institucijos vadovas, kuris privalo informuoti asmenį apie jo atžvilgiu kriminalinės žvalgybos metu padarytus pažeidimus**²⁴, išskyrus atvejus, kai pateikus tokią informaciją gali būti padaryta žala nebaigtiems kriminalinės žvalgybos tyrimams ar atskleista kriminalinės žvalgybos slaptųjų dalyvių tapatybė. Jeigu tuo metu pateikta tokia informacija gali padaryti žalos nebaigtiems kriminalinės žvalgybos tyrimams, ji turi būti pateikta iš karto baigus kriminalinės žvalgybos tyrimą.

Aptariamas teisinis reguliavimas vis dėlto neužtikrina realios galimybės asmeniui sužinoti apie jo atžvilgiu vykdytus veiksmus²⁵, taigi ir apskųsti jo atžvilgiu vykdomus ar vykdytus žvalgybos ir kriminalinės žvalgybos veiksmus, kad būtų efektyviai patikrinta, ar taikant jo privatų gyvenimą ribojančias priemones nebuvo padaryta pažeidimų, išskyrus atvejus, jeigu asmuo atsitiktinai sužinojo apie tokius veiksmus.

Asmens informavimas apie jo atžvilgiu valstybės institucijų taikytus slapto sekimo veiksmus yra svarbi žmogaus teisių užtikrinimo prielaida, įgalinanti asmenį ginti galimai pažeistas jo teises, kreipiantis į teismines ar neteismines institucijas. Pagal Europos Žmogaus Teisių Teismo praktiką, svarbu pranešti asmeniui apie jo atžvilgiu taikytas slapto sekimo priemones nedelsiant po to, kai tai įmanoma padaryti nepakenkiant sekimo tikslams. Tik sužinojęs apie jas asmuo gali ginčyti priemones teisme, taip pat nacionaliniai teismai turėtų turėti jurisdikciją ir tais atvejais, kai asmeniui nepranešta, bet jis įtaria, kad šios priemonės taikomos ar taikytos jo atžvilgiu (*Zakharov prieš Rusiją*, 2015 m.; *Klass ir kiti prieš Vokietiją*, 1978 m.).

Vis dėlto asmens informavimas ne visada gali būti be išlygų įgyvendinamas, nepakenkiant svarbiems valstybės ir privačių asmenų interesams. Informavimo apie taikytus sekimo veiksmus klausimas visada sprendžiamas laikantis tam tikro interesų balanso.

Pagal Europos Žmogaus Teisių Teismo jurisprudenciją, reikalauti informavimo visais įvykdyto sekimo atvejais praktiškai neįmanoma, veikla ar pavojus, dėl kurių būtina imtis sekimo priemonių, gali trukti metų metus ar net dešimtmečius po tų priemonių taikymo. Kiekvieno asmens, kurį paveikė priemonių taikymas, informavimas gali kelti pavojų ilgalaikiams tikslams, dėl kurių ir vykdytas sekimas. Informavimas gali atskleisti žvalgybos tarnybų veiklos metodus ar net jų agentų tapatybę. Todėl, Europos Žmogaus Teisių Teismo nuomone, tai, kad slapta sekimą patyręs asmuo, sekimui pasibaigus, nėra apie jį informuojamas, savaime nereiškia, kad valstybė atliko teisių ribojimą, kuris nebuvo būtinas demokratinėje visuomenėje²⁶. Pavyzdžiui, *Kennedy prieš Jungtinę Karalystę* byloje nebuvo konstatuotas Konvencijos pažeidimas, nors asmenys nebuvo informuojami

²³ Įstatymo lygmeniu nėra nustatyta, kas yra laikoma žmogaus teisių pažeidimu, t. y. paliekama kriminalinės žvalgybos institucijų diskrecijai vertinti (Advokatų tarybos atstovo prof. R. Drakšo pastaba).

²⁴ Pagal duomenis nuo 2016 m., praktiškai nėra buvę atvejų, kai asmuo apie jo pažeistas teises būtų informuotas.

²⁵ Jeigu asmuo ar advokatas prašo informuoti, ar asmens atžvilgiu buvo vykdyti kriminalinės žvalgybos veiksmai, kriminalinės žvalgybos institucijos tokios informacijos niekada neteikia, o dėl to kreipusis į teismą, iš kriminalinėje žvalgyboje dalyvaujančių institucijų nėra išreikalaujama informacija, ji netiriama ir netikrinama, nes yra įslaptinta. Todėl negali būti tiriamas informacijos įslaptinimo ir atsisakymo ją pateikti asmeniui ar jo advokatui faktinis pagrindimas vien dėl to, kad prašoma informacija pagal savo pobūdį patenka nors į vieną iš Valstybės ir tarnybos paslapčių įstatyme įtvirtintų informacijos rūšių, kurias būtų galima įslaptinti, jei jų turinys sudarytų įslaptinimo pagrindą (pvz., *Lietuvos vyriausio administracinio teismo 2018-03-26 nutartis administracinėje byloje Nr. EA-52-1062/2018*). Taigi, nepaisant galimybės kreiptis į teismą, teismas realaus tyrimo dėl galimų pažeidimų nevykdo, o asmuo ar advokatas neturi galimybės teismui pateikti duomenų, sudarančių pagrindą nustatyti galimą asmens teisių pažeidimą (Advokatų tarybos atstovo prof. R. Drakšo pastaba).

²⁶ Seimo kanceliarijos Informacijos ir komunikacijos departamento Tyrimų skyriaus 2020 m. balandžio 6 d. analitinė apžvalga „Slapto sekimo veiksmų sankcionavimas ir asmenų, kurių atžvilgiu jie taikyti, informavimas ES valstybėse narėse“.

apie jų atžvilgiu taikytas slapto pobūdžio priemonės. Didele dalimi toks sprendimas buvo nulemtas to, kad Jungtinėje Karalystėje veikia specialusis teismas (*Investigatory Powers Tribunal*), kuris nagrinėja asmenų, įtariančių, kad jų atžvilgiu buvo taikyti slapti tyrimo veiksmai, skundus dėl galimai neteisėto specialiųjų metodų taikymo jų atžvilgiu arba saugumo ar žvalgybos tarnybų galimai padarytų žmogaus teisių pažeidimų. Nustačius, kad specialieji metodai nebuvo taikomi arba jie buvo taikomi teisėtai, asmeniui pranešama, kad jo skundas netenkinamas, bet neatskleidžiama ar jo atžvilgiu tie metodai buvo taikomi. Kai skundas patenkinamas, šis specialusis teismas gali panaikinti slaptų veiksmų sankcionavimą, nurodyti sunaikinti surinktus duomenis ir priteisti žalos atlyginimą.

Europos Žmogaus Teisių Teismo 2012 m. liepos 31 d. sprendime byloje *Drakšas prieš Lietuvą* buvo konstatuotas Konvencijos 13 straipsnio, numatančio, kad „Kiekvienas, kurio teisės ir laisvės, nustatytos šioje konvencijoje, yra pažeistos, turi teisę pasinaudoti veiksminga teisinės gynybos priemone, kreipdamasis į valstybės instituciją nepriklausomai nuo to, ar tą pažeidimą asmenys padarė eidami savo oficialias pareigas“, pažeidimas dėl to, kad nebuvo pareiškėjui taikytų sekimo priemonių vėlesnės teisminės kontrolės galimybės. Pareiškėjas Lietuvoje neturėjo galimybės pasiekti, jog būtų efektyviai patikrinta, ar taikant operatyvines priemones (kontroliuojant telefoninius pokalbius) nebuvo padaryta pažeidimų²⁷. Nors jau po šio Europos Žmogaus Teisių Teismo sprendimo 2012 m. spalio 2 d. priimtas Kriminalinės žvalgybos įstatymas ir jo nuostatos, susijusios su asmens informavimu dėl kriminalinės žvalgybos veiksmų taikymo asmens atžvilgiu, buvo keičiamos ir tikslinamos, galimybės asmenims ginti savo teises teisme iš esmės nepakito ir efektyvesnio asmens teisių užtikrinimo klausimas tebėra aktualus.

Darbo grupės nariai kriminalinės žvalgybos institucijų atstovai pasisakė už teisminės kontrolės stiprinimo modelį ir efektyvios žmogaus teisės užtikrinančios sistemos sukūrimą, suteikiant asmenims, įtariantiems, kad jų atžvilgiu buvo atliekami slapti veiksmai, teisę kreiptis į Lietuvos apeliacinį teismą, kuris galėtų atlikti informacijos patikrinimą ir, esant pagrindui, galėtų naikinti sprendimus dėl žvalgybos ar kriminalinės žvalgybos veiksmų sankcionavimo, nurodyti sunaikinti surinktus duomenis ir priteisti asmeniui padarytą žalą²⁸. Teismui nenustačius pažeidimų, asmuo būtų informuojamas, kad jo skundas netenkinamas, tačiau asmeniui nebūtų atskleidžiama, ar jo atžvilgiu buvo atlikti slapti veiksmai. Tačiau įstatymų pakeitimai, kurie būtų reikalingi sisteminiams pokyčiams, susijusiems su galimybe asmenims efektyviai savo teises ginti teisme, turėtų būti parengti atskirai. Tokiam modeliui įtvirtinti būtina sisteminė galiojančio teisinio reguliavimo peržiūra (Lietuvos apeliacinį teismą reikėtų atsieti nuo sankcionavimo proceso ir kita) ir platesnė diskusija, įtraukiant teismų atstovus ir teisės mokslininkus.

IŠVADOS:

1. Galiojantis teisinis reguliavimas neužtikrina realios galimybės asmeniui sužinoti apie jo atžvilgiu vykdytus veiksmus, netgi jeigu vykdant kriminalinės žvalgybos tyrimą būta pažeidimų ar klaidų, apskusti jo atžvilgiu vykdytus veiksmus, kad būtų efektyviai patikrinta, ar taikant kriminalinės žvalgybos priemones nebuvo padaryta pažeidimų, apsiginti ir reikalauti žalos atlyginimo, jeigu jo teisės buvo pažeistos.

2. Siekiant sukurti Europos Žmogaus Teisių Teismo praktiką atitinkantį asmens teisių

²⁷ Pareiškėjo skundus, kuriuose buvo teigiama, kad klausytis telefoninių pokalbių nebuvo teisėto pagrindo, Vilniaus apygardos teismas ir Lietuvos apeliacinis teismas nagrinėti atsisakė.

²⁸ Kriminalinės žvalgybos įstatymo 5 straipsnio 5 dalyje nustatyta, kad „tais atvejais, kai yra pažeistos žmogaus teisės ir laisvės, kriminalinės žvalgybos subjektai teisės aktų nustatyta tvarka privalo atkurti pažeistas teises bei laisves ir atlyginti dėl to atsiradusią žalą“.

apsaugos modelį, tikslinga rinktis teisminės kontrolės stiprinimo modelį, kuris galėtų būti taikomas ir žvalgybai, ir kriminalinei žvalgybai.

3. Kriminalinės žvalgybos veiksmų sankcionavimas

Svarstyta Kriminalinės žvalgybos įstatyme nustatyta vieno iš kriminalinės žvalgybos informacijos rinkimo būdų – sekimo – sankcionavimo tvarka. Darbo grupė pritarė Generalinės prokuratūros pasiūlytam²⁹ Kriminalinės žvalgybos įstatymo 15 straipsnio pakeitimui. Sekimą turėtų sankcionuoti teismas, kaip ir kitas asmens privatumą ribojančias priemones, numatytas šio įstatymo 10–12 straipsniuose³⁰. Pagal dabartinę įstatymo redakciją sekimą sankcionuoja kriminalinės žvalgybos subjektų vadovai (iki 3 dienų) ir prokurorai (iki 3 mėnesių).

Darbo grupė taip pat pritarė Kriminalinės žvalgybos įstatymo 19 straipsnio 3 dalies papildymui, kad, norint išslaptinti kriminalinės žvalgybos informaciją apie korupcinio pobūdžio nusikalstamos veikos požymių turinčią veiką ir ją panaudoti tiriant drausminius ir (ar) tarnybinius pažeidimus, reikalingas **generalinio prokuroro ar jo įgalioto Generalinės prokuratūros prokuroro sutikimo**³¹.

Kriminalinės žvalgybos veiksmai prieš asmenis turi būti vykdomi tik tiek, kiek būtina nusikalstamoms veikoms ir jas darantiems asmenims išaiškinti. Proporcingumo reikalavimas galioja taikant bet kokias prievartinio pobūdžio priemones, ribojančias kiekvieną prigimtine konstitucine žmogaus teisę ir laisvę. Darbo grupė nepritarė svarstydam pasiūlymui Kriminalinės žvalgybos įstatyme nustatyti, kad sankcionuoti **veiksmai netęsimi, kai atlikti šiuos veiksmus nebebūtina ir pratęsus slapčius veiksmus nebebūtų galima tikėtis tyrimui reikšmingų duomenų gavimo ir (ar) slapčių tyrimo veiksmų trukmė būtų neproporcinga tyrimo tikslams**. Visgi nuspręsta, kad tikslinga papildyti įstatymo 3 straipsnio 2 dalyje nustatytus kriminalinės žvalgybos principus proporcingumo principu³² ir nustatyti, kad kriminalinė žvalgyba grindžiama teisėtumo, žmogaus teisių ir laisvių užtikrinimo, **proporcingumo**, viešojo intereso apsaugos, konspiracijos, konfidencialumo, viešų ir slapčių veiksmų derinimo principais. Paminėtina, kad Baudžiamojo proceso kodekso 11 straipsnyje įtvirtintas proporcingumo principo laikymasis naudojant procesines priemones ir atliekant tyrimo veiksmus.

IŠVADA. Tobulinti Kriminalinės žvalgybos įstatymą – pakeisti vieno iš kriminalinės žvalgybos informacijos rinkimo būdų – sekimo sankcionavimo ir kriminalinės žvalgybos informacijos išslaptinimo ir panaudojimo tvarką pagal darbo grupės pasiūlymus, taip pat

²⁹ Siūlomam pakeitimui pritarė ir nuolat veikianti prokuratūros ir kriminalinės žvalgybos pagrindinių institucijų ekspertų darbo grupė, svarsčiusi šį klausimą 2020 m. birželio 26 d. posėdyje.

³⁰ Pagal Lietuvos Respublikos Konstitucijos 22 straipsnį, „informacija apie privatų asmens gyvenimą gali būti renkama tik motyvuotu teismo sprendimu ir tik pagal įstatymą“.

³¹ 2020 m. liepos 1 d. įsigaliojo Kriminalinės žvalgybos įstatymo pakeitimas, kuriuo papildyta 19 straipsnio 3 dalis ir nustatyta, kad Kriminalinės žvalgybos informacija apie organizuoto nusikalstamumo, korupcinio, savanaudiško pobūdžio nusikalstamos veikos požymių turinčią veiką, prokurorui sutikus, kriminalinės žvalgybos pagrindinės institucijos vadovo sprendimu gali būti išslaptinama ir panaudota turto tyrimui pagal Lietuvos Respublikos civilinio turto konfiskavimo įstatymą atlikti. Todėl tikslinga būtų nustatyti, kad, norint išslaptinti ir panaudoti šią informaciją, reikia **generalinio prokuroro ar jo įgalioto Generalinės prokuratūros prokuroro sutikimo**. Šiame kontekste paminėtinas ir Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo išaiškinimas, pateiktas 2019 m. balandžio 18 d. nutarimu, kad Kriminalinės žvalgybos įstatymo 19 straipsnio 3 dalies nuostata „Kriminalinės žvalgybos informacija apie korupcinio pobūdžio nusikalstamos veikos požymių turinčią veiką, prokurorui sutikus, kriminalinės žvalgybos pagrindinės institucijos vadovo sprendimu gali būti išslaptinama ir panaudojama tiriant <...> tarnybinius nusižengimus“ neprieštarauja Lietuvos Respublikos Konstitucijai).

³² Kriminalinės žvalgybos įstatymo 3 str. 2 dalį siūloma išdėstyti taip: „3. Kriminalinė žvalgyba grindžiama teisėtumo, žmogaus teisių ir laisvių užtikrinimo, **proporcingumo**, viešojo intereso apsaugos, konspiracijos, konfidencialumo, viešų ir slapčių veiksmų derinimo principais.“

Kriminalinės žvalgybos įstatyme įtvirtinti proporcingumo principo kriminalinei žvalgybai reikalavimą.

4. Dėl kriminalinės žvalgybos ir žvalgybos institucijų surinktos informacijos panaudojimo korupcijos prevencijos tikslais

Pagal Lietuvos Respublikos korupcijos prevencijos įstatymo³³ 9 straipsnį, informacija apie asmenį, siekiantį eiti arba einantį pareigas valstybės ar savivaldybės įstaigoje ar įmonėje, pateikiama į pareigas asmenį skiriančiam ar paskyrusiam subjektui, siekiant įvertinti asmens patikimumą ir mažinti korupcijos pasireiškimo tikimybę valstybės ar savivaldybės įstaigose ar įmonėse. **Specialiųjų tyrimų tarnyba** surenka teisėsaugos, kontrolės, kriminalinės žvalgybos subjektų ar kriminalinės žvalgybos pagrindinių institucijų, žvalgybos institucijų, kitų institucijų, įstaigų ir įmonių turimą informaciją apie asmenį, duomenis iš valstybės tarnautojų registro, prireikus – iš kitų valstybės ar žinybinių registrų, duomenų rinkmenų, ir kartu su savo apie asmenį turima įslaptinta bei vieša informacija **pateikia asmenį į pareigas skiriančiam ar paskyrusiam subjektui**. Specialiųjų tyrimų tarnyba, kriminalinės žvalgybos subjektai ar kriminalinės žvalgybos pagrindinės institucijos, žvalgybos institucijos turimą įslaptintą informaciją dėl asmens rengiamos, daromos ar padarytos nusikalstamos veikos į pareigas asmenį skiriančiam ar paskyrusiam subjektui gali pateikti ir savo iniciatyva.

Taigi Korupcijos prevencijos įstatymo 9 straipsnio 2 dalyje įtvirtintas **baigtinis sąrašas** duomenų, teikiamų asmenį į pareigas valstybės ar savivaldybės įstaigoje ar įmonėje skiriantiems subjektams. Darbo grupė svarstė, ar įstatyme neturėtų būti nustatytas **laikotarpis**, už kurį asmenį į pareigas valstybės ar savivaldybės įstaigoje ar įmonėje skiriantiems subjektams teikiama informacija apie asmenį Korupcijos prevencijos įstatymo 9 straipsnyje nustatyta tvarka (pvz., nuobaudos jau pasibaigę ar praėjęs tam tikras laikas nuo nuobaudos išnykimo), ir jeigu įstatymuose jau yra nustatyti asmenų priėmimo į pareigas reikalavimai, ar asmenį į pareigas valstybės ar savivaldybės įstaigoje ar įmonėje skiriantiems subjektams neturėtų būti teikiama tik su nustatytais reikalavimais susijusi informacija.

Darbo grupės vertinimu, **turėtų būti numatyti apribojimai, už kokį laikotarpį informaciją korupcijos prevencijos tikslais institucijos, įskaitant žvalgybos ir kriminalinės žvalgybos subjektus, turėtų pateikti į pareigas asmenį skiriančiam subjektui**, o jeigu įstatymuose yra nustatyti asmenų priėmimo į pareigas reikalavimai, informacija teikiama tik apie tas Korupcijos prevencijos įstatymo 9 straipsnio 2 dalyje nurodytas aplinkybes, kurios yra teisiškai reikšmingos, taip pat numatyta, kad jeigu specialiuose įstatymuose yra nustatyti asmenų priėmimo į pareigas reikalavimai, apimantys informaciją už platesnį laikotarpį, nei numatyta Korupcijos prevencijos įstatymo 9 straipsnio 2 dalyje, informacija turėtų būti teikiama tokia, kokios reikalaujama specialiuose įstatymuose³⁴.

³³ 2002 m. gegužės 28 d. Lietuvos Respublikos korupcijos prevencijos įstatymas Nr. IX-904.

³⁴ Svarstyti šie Korupcijos prevencijos įstatymo 9 straipsnio pakeitimai:

Pakeisti 9 straipsnio 2 dalį ir ją išdėstyti taip:

„2. Specialiųjų tyrimų tarnyba surenka ir į pareigas asmenį skiriančiam ar paskyrusiam subjektui pateikia informaciją apie:

1) ~~asmens teistumą neišnykusį ar nepanaikintą teistumą arba nepasibaigusį laidavimo terminą (neatsižvelgiant į tai, ar teistumas išnyko, ar panaikintas);~~

2) **per pastaruosius trejus metus** procese dėl korupcinio pobūdžio nusikalstamos veikos asmens atžvilgiu priimtus nuosprendžius ar nutartis, kuriais baudžiamoji byla jam buvo nutraukta arba asmuo atleistas nuo baudžiamosios atsakomybės ar bausmės;

IŠVADA. Tikslinga inicijuoti Korupcijos prevencijos įstatymo pakeitimus, kuriais būtų numatyta, už kokį laikotarpį gali būti teikiama Korupcijos prevencijos įstatymo 9 straipsnio 2 dalyje nurodyta informacija. Tokie pakeitimai prireikus galėtų būti svarstomi Seime kartu su naujos redakcijos Korupcijos prevencijos įstatymo projektu Nr. XIII P-5042³⁵.

Atsižvelgiant į išdėstytas darbo grupės išvadas dėl nepriklausomo žvalgybos ir kriminalinės žvalgybos institucijų veiklos kontrolės subjekto poreikio ir galimo modelio bei kriminalinės žvalgybos ir žvalgybos institucijų veiklos kontrolės žmogaus teisių apsaugos aspektu teisinio reguliavimo tobulinimo,

SIŪLOMA:

1. Tobulinti žvalgybos ir kriminalinės žvalgybos institucijų veiklos ir išorės kontrolės mechanizmą remiantis šiais darbo grupės teisinio reguliavimo pasiūlymais:

1.1. papildyti Seimo kontrolierių įstatymą – pavesti Seimo kontrolierių įstaigai, kaip nacionalinei žmogaus teisių institucijai, atlikti nepertraukiamą ir sistemingą žmogaus teisių stebėseną žvalgybos institucijų veikloje. Nesiūlyti steigti trečio (papildomo) Seimo kontrolieriaus, tačiau numatyti, kad Seimo kontrolieriui, kuriam būtų pavesta tirti žvalgybos pareigūnų veiklą, taikomi leidimo dirbti ar susipažinti su įslaptinta informacija „Visiškai slapta“ reikalavimai. Pavestoms funkcijoms atlikti turėtų būti numatytas pakankamas finansavimas, kad funkcijos būtų atliekamos efektyviai, užtikrintos kitos siūlomai funkcijai atlikti ir darbui su įslaptinta informacija reikalingos sąlygos ir priemonės;

1.2. Kriminalinės žvalgybos įstatyme aiškiai nurodyti, kad dėl galimų teisių pažeidimų vykdant kriminalinę žvalgybą asmuo gali pateikti skundą Seimo kontrolieriui;

3) **per pastaruosius trejus metus** asmeniui pareikštus įtarimus padarius korupcinio pobūdžio nusikalstamą veiką, taip pat priimtus procesinius sprendimus šiose bylose;

4) asmens atžvilgiu taikomas ar **per pastaruosius trejus metus** taikytas organizuoto nusikalstamumo prevencines poveikio priemonės pagal Lietuvos Respublikos organizuoto nusikalstamumo užkardymo įstatymą;

5) **tai, kad per pastaruosius trejus metus asmuo** ~~asmens atleidimą buvo atleistas~~ iš tarnybos ar pareigų dėl priesaikos sulaužymo, pareigūno (teisėjo) vardo pažeminimo;

6) **per pastaruosius trejus metus** asmens padarytus šiurkščius tarnybinius nusižengimus (darbo pareigų pažeidimus) ir paskirtas tarnybines (drausmines) nuobaudas už juos (neatsižvelgiant į tai, ar nuobaudos galioja, ar nebegalioja);

7) **tai, kad per pastaruosius trejus metus atvejais, kai** asmuo buvo pripažintas pažeidusiu Lietuvos Respublikos viešųjų ir privačių interesų derinimo valstybinėje tarnyboje įstatymo, Lobistinės veiklos įstatymo, Valstybės politikų elgesio kodekso ar kito teisės akto, reglamentuojančio tarnybinės etikos ir elgesio normas, nuostatas;

8) tai, kad **per pastaruosius penkerius metus priimamas priimant** į valstybės tarnybą asmuo nuslėpė ar pateikė tikrovės neatitinkančius duomenis, dėl kurių negalėjo būti priimtas į valstybės tarnautojo pareigas;

9) įslaptintą informaciją dėl asmens rengiamos, daromos ar padarytos nusikalstamos veikos;

10) asmeniui paskirtas administracinės nuobaudas ar administracinio poveikio priemonės, kai nuo administracinio nurodymo įvykdymo ar nutarimo, kuriuo asmuo pripažintas padariusiu administracinį nusižengimą, įsiteisėjimo dienos nepraejo daugiau kaip vieni metai;

11) asmens atžvilgiu atliktus mokesčius patikrinimus, tyrimus, kurių metu buvo nustatyti mokesčių įstatymų pažeidimai (informacija pateikiama už paskutinius dešimt metų, skaičiuojant nuo rašytinio prašymo, kad Specialiųjų tyrimų tarnyba pateiktų informaciją apie asmenį, gavimo dienos).“

2. Papildyti 9 straipsnį 2¹ dalimi:

„2¹. Jeigu įstatymuose yra nustatyti asmenų priėmimo į pareigas reikalavimai, informacija teikiama tik apie tas šio straipsnio 2 dalyje nurodytas aplinkybes, kurios yra nustatytos asmenų priėmimo į pareigas reikalavimuose. Teikiant informaciją apie šio straipsnio 2 dalyje nurodytas aplinkybes, šio straipsnio 2 dalyje nustatyti terminai taikomi tiek, kiek kitokių su minėtomis aplinkybėmis susijusių terminų nenustato asmenų priėmimą į pareigas reglamentuojantys įstatymai. Informacija apie išnykusį ar panaikintą teistumą teikiama, kai įstatymų nustatytais atvejais priimant asmenį į pareigas, yra vertinamas asmens teistumas neatsižvelgiant į tai, ar jis yra išnykęs ar panaikintas.“

³⁵ Respublikos Prezidento 2020 m. birželio 30 d. dekretu Nr. 1K-331 pateiktas Lietuvos Respublikos korupcijos prevencijos įstatymo Nr. IX-904 pakeitimo įstatymo projektas.

1.3. žvalgybos metodų taikymo trukmę tiesiogiai sieti su konkrečia žvalgybos užduotimi, kurią atitinkamai nustato krašto apsaugos ministras ir Valstybės saugumo departamento direktorius, vadovaudamiesi Valstybės gynimo tarybos patvirtintais žvalgybos informacijos poreikiais ir prioritetais ir tvirtindami konkrečias žvalgybos užduotis. Atitinkamai pakeisti Žvalgybos įstatymo 12 straipsnį. Pakeisti Žvalgybos įstatymo 16 straipsnio 4 dalį – patikslinti, kad žvalgybos informacija tvarkoma vadovaujantis Valstybės ir tarnybos paslapčių įstatymu ir tiek, kiek šios informacijos reikia žvalgybos užduotims vykdyti;

1.4. siekiant stiprinti žvalgybos institucijoje taikomus vidaus kontrolės mechanizmus, Žvalgybos įstatyme įtvirtinti pareigą paskirti atsakingus žvalgybos pareigūnus, kurie, tikrindami ir vertindami žvalgybos institucijos veiklą, atliktų vertinimą, kaip institucijoje yra laikomasi žmogaus teisių apsaugos standartų;

1.5. siekiant sukurti Europos Žmogaus Teisių Teismo praktiką atitinkantį asmens teisių apsaugos modelį, stiprinti teisminę kontrolę, suteikiant asmenims, įtariantiems, kad jų atžvilgiu buvo atliekami slapti veiksmai, teisę kreiptis į Lietuvos apeliacinę teisimą, kuris galėtų atlikti informacijos patikrinimą ir, esant pagrindui, patvirtinti asmeniui, kad jo atžvilgiu buvo taikyti kriminalinės žvalgybos veiksmai, naikinti sprendimus dėl žvalgybos ar kriminalinės žvalgybos veiksmų sankcionavimo, nurodyti sunaikinti surinktus duomenis ir priteisti asmeniui padarytą žalą. Sistemškai įvertinus galiojantį teisinį reguliavimą, parengti tokiam modeliui įtvirtinti reikiamų įstatymų projektus;

1.6. pakeisti Kriminalinės žvalgybos įstatyme nustatytą sekimo – vieno iš kriminalinės žvalgybos rinkimo būdų – sankcionavimo tvarką (sekimą turėtų sankcionuoti teismas; šiuo metu pagal įstatymą sekimą iki 3 dienų leidžiama sankcionuoti kriminalinės žvalgybos subjekto vadovui ar įgaliotam vadovo pavaduotojui, sekimą pratęsti iki 3 mėnesių – prokurorui), nustatyti, kad, norint išslaptinti ir panaudoti kriminalinės žvalgybos informaciją, tiriant drausminius ir (ar) tarnybinius pažeidimus, taip pat atliekant turto tyrimą pagal Lietuvos Respublikos civilinio turto konfiskavimo įstatymą, reikia generalinio prokuroro ar jo įgalioto Generalinės prokuratūros prokuroro sutikimo, taip pat Kriminalinės žvalgybos įstatyme įtvirtinti proporcingumo principo kriminalinei žvalgybai reikalavimą;

1.7. inicijuoti Korupcijos prevencijos įstatymo pakeitimus, kuriais būtų numatyti informacijos apie asmenį, siekiantį eiti pareigas valstybės ar savivaldybės įstaigoje ar įmonėje, pateikimo apribojimai, t. y. nustatyta, už kokį laikotarpį informaciją apie asmenį korupcijos prevencijos tikslais institucijos turėtų pateikti į pareigas tą asmenį priimančiam subjektui, jeigu specialiuose įstatymuose nėra nustatyti kiti priėmimo į pareigas reikalavimai.

2. Pavesti pagal kompetenciją Krašto apsaugos ministerijai ir Teisingumo ministerijai Vyriausybės darbo reglamento nustatyta tvarka pateikti Vyriausybei įstatymų projektus, kurių reikia darbo grupės teisinio reguliavimo pasiūlymams dėl žvalgybos ir kriminalinės žvalgybos institucijų vidaus ir išorės kontrolės mechanizmo tobulinimo įgyvendinti.